

MAŁŻEŃSTWO W NAUCZANIU I PRAWODAWSTWIE NESTORIAN

1. **Ź r ó d ł a.** Kościół nestoriański aż do IX w. posługiwał się w liturgii i w piśmiennictwie teologicznym językiem syryjskim, a dopiero później pojawiły się dzieła w języku arabskim. Językiem liturgii pozostał nadal język syryjski, który w XI stuleciu przeżywał swój złoty wiek.

Głównym źródłem do poznania prawodawstwa nestorian są dokumenty synodów tzw. Synodica, obejmujące około 80 poszczególnych tytułów i 2000 rękopisów¹. Oto wykaz najważniejszych zbiorów, do których należą m.in. akta: Synodu Izaaka /410 r./, Synodu Jahballaha /420 r./, Synodu Bar Saumy /1.poł. V w./, Synodu Akakis /486 r./, Synodu Babai /497 r./, Synodu Mār Abā /544 r./, Synodu Józefa /554 r./, Synodu Ezechiela /576 r./, Synodu Išo^c jahba /585 r./, Synodu Sabrīšo /596 r./, Synodu Grzegorza I /605 r./ i Synodu Hnanišo^c II /775 r./ oraz Księga praw Hnanišo^c, Księga praw Tymoteusza I /728-823 r./, Księga praw Išo^c Bar Nuna /+ 828 r./, Księga praw Abdišo^c bar Bahrīz /IX w./, Księga praw Symeona i Księga praw Išo^c bokta /VIII/IX w./.

Drugim ważnym gatunkiem źródeł są zbiory praw nestoriańskiego Kościoła, tzw. kompendia, spośród których najbardziej znane są Eliasza al-Gauhariego, metropolity Damaszku i Eliasza, metropolity jerozolimskiego pisane po arabsku /X w./. Z początku XI w. pochodzi dzieło Ibn at-Taijiba², "Prawo chrześcijan" /Fiqh an-nasrānīja/, składające się z dwu części: pierwszej zawierającej materiał źródłowy

---

1 Por. W.Selb, Orientalisches Kirchenrecht, Bd.1: Die Geschichte des Kirchenrechts der Nestorianer, Wien 1981, 57 n.

2 W.Hoenerbach, O.Spies, Ibn at-Taijib, Fiqh an-Nasrānīja, "Das Recht der Christenheit", 2 Teile, Louvain 1956-1957. CSCO 161/2, 167/8 /= Scriptores arabici 16-19/.

będący wyciągiem z synodów i drugiej stanowiącej w przeważającej części przekład dzieła Gabriela z Basry. W języku syryjskim zachowały się ponadto kompendia Gabriela z Basry /+ 893/ wydane przez H.Kaufholda³ oraz późniejsze Abdīšo' bar Brīkā /+ 1318/, składające się z dwu części: "Collectio canonum synodicorum" i "Ordo Iudiciorum ecclesiasticorum".

Wybitnym popularyzatorem nestoriańskiego prawa był niemiecki syrolog E.Sachau, który wspólnie z K.G.Brunsem wydał "Syrisch-Römisches Rechtsbuch"⁴, a następnie sam fundamentalne trzypięciotomowe dzieło "Syrische Rechtsbücher"⁵.

2. U m o w a m a ł ż e ń s k a. 3 kanon synodu Akakis /486 r./ po raz pierwszy sformułował reguły dotyczące małżeństwa chrześcijańskiego. Naturę małżeństwa wyjaśniali ponadto: patriarcha Mār Abā w komentarzu do Kpł 18 i Kpł 20,10-21⁶ i Išo' jahb I. Małżeństwo jako instytucja chrześcijańska zostało obronione przed niektórymi niewłaściwymi formami ascetycznymi. Małżeństwo i rodzenie nie były złem /kan. 3 synodu Akakis/ ale związkiem mężczyzny z kobietą. Kto pojął żonę, wypełnił nakaz Apostoła. Celem małżeństwa było rodzenie dzieci, a zapobieganie temu było uchybieniem przeciw jego istocie⁷. Dochodziło ono do skutku, podobnie jak u Żydów i sąsiednich narodów orientalnych dwuetapowo: przez umowę małżeńską mkīrūtā lub mkūryā tłumaczone jako "kupno" i przez przeprowadzenie

3 H.Kaufhold, Die Rechtssammlung des Gabriel von Bagra und ihr Verhältnis zu den anderen juristischen Sammelwerken der Nestorianer, Berlin 1976.

4 Leipzig 1890.

5 E.Sachau, Syrische Rechtsbücher, Bd.1: Leges Constantini, Theodosii, Leonis, Berlin 1907; Syrische Rechtsbücher, Bd.2, Berlin 1908 /zawierało Sędziowskie wyroki patriarchy Hnānīsō, Księgę praw Patriarchy Tymoteusza, Księgę praw Patriarchy Išo' bar Nuna/; Syrische Rechtsbücher, Bd.3, Berlin 1914 /obejmowało Corpus iuris perskiego arcybiskupa Išo' bokta, Prawo ziemskie i kanony perskiego arcybiskupa Symeona, Prawo małżeńskie Mār Abā/.

6 O.Braun, Das Buch der Synhados oder Synodicon Orientale, Stuttgart-Wien 1900 /Reprint Amsterdam 1975/, 127 n.

7 W.Selb, dz.cyt., 149.

do domu. Często umowa małżeńska była sporządzana już wcześniej przez rodziców dla swoich dzieci, a przeprowadzenie do domu następowało później, aby małżeństwo mogło być dopełnione⁸.

Chrześcijański fundament jedności małżeństwa nestoriańskiego opierał się zasadniczo na tekście św. Mateusza: "Co Bóg złączył, człowiek niech nie rozdziela" /19,6/; który Išo' bokt wyraźnie cytuje⁹. W czasach islamu nastąpiła dalsza konkretyzacja podstawowych przepisów prawa małżeńskiego, dokonana głównie przez trzech pisarzy działających na przełomie VIII i IX w. - Išo' bokta, Tymoteusza I i Išo' bar Nuna. Również kościelne zakazy małżeństwa sformułowane na podstawie komentarza Mār Abā do Księgi Kapłańskiej /18,3-5; 20,10-21; 1 Kor 7,14/ były dalej rozwijane¹⁰.

Išo' bokt przez zaręczyny rozumiał układ narzeczonych /tenwai d-mākūrē/, na dowód którego mężczyzna przekazywał narzeczonej pierścionek. Winny się one odbywać wobec kapłana i innych duchownych, którzy przekazywali błogosławieństwo: miały one charakter kupna¹¹. Udział duchownych nie był żadnym wymysłem Išo' bokta, bo już przed nim w V w. Narses pisał: - "Bez kapłana kobieta nie zostaje zaręczona z mężczyzną i bez niego nie odbędzie się uroczystość weselna"¹². Według 3 kanonu katolikosa Jerzego /676 r./ zaręczyny powinny się dokonywać przez błogosławieństwo kapłana i w obecności krzyża Zbawiciela. Nestorianie¹³ więc wcześniej niż Grecy, bo już od VII w. mieli kościelne zaręczyny. Išo' bokt wyraźnie pisze że zaręczyny, które nie odbywają się przed kapłanem, są nieważne.

Tymoteusz zaś rozróżniał dwa etapy małżeństwa: zaręczyny /mkūrīā/ i uroczystość weselną /hlūlā/, połączone z przeprowadzeniem do domu. Przez zaręczyny rozumiał układ /tenwai/ dokonujący się w obecności kapłana, krzyża i przynajmniej trzech osób świeckich. Autor ten bardziej niż Išo' bokt akcentował zaręczyny, które łączą młodych na całe

8 Tamże 151.

9 Tamże 210.

10 Tamże 207.

11 H.Kaufhold, dz.cyt., 72.

12 Narsai doctoris syri homiliae et carmina primo edita A.Mingana, Mossoul 1905, t.1, 289.

13 H.Kaufhold, dz.cyt., 73.

życie.

Išo' bar Nun, następca Tymoteusza również uczył, że zaręczyny muszą się odbywać przed kapłanem i świeckimi. Oprócz pierścionka i krzyża wymagana jest Ḥnānā czyli pył ze świętych miejsc zmieszany z wodą lub oliwą. Jeżeli później partner nie poślubi swej narzeczonej w ciągu czterech lat, jest ona wolna. Pewien anonimowy autor "Expositio officiorum" /IX w./ rozróżniał zaręczyny i święto weselne.

Wreszcie Ibn at-Tajjib¹⁴ wymieniał nie tylko zaręczyny, lecz mówił także o kościelnej ceremonii ślubnej, która znana była z kościoła greckiego i innych kościołów orientalnych w postaci koronowania narzeczonych. Zaręczyny mogły się również odbywać między wolnymi a niewolnikami. Ibn at-Tajjib¹⁵ cytując Išo' bokta przytacza wypadek, kiedy niewolnica przed zaręczynami z wolnym otrzymała wolność. Ze względu na to, że zaręczyny u nestorian, podobnie jak u innych ludów orientalnych, posiadały charakter kupna, ustalono, że cena bogatej żony wynosiła 400 dirhamów, a pochodzącej z ubogiej rodziny wahała się od 100 do 300 dirhamów¹⁶. Autor ten razem z Abdišo' podkreślał ponadto, że układ zaręczynowy dla swojej córki mógł zawrzeć ojciec; jeżeli zaś nie żył, mógł to zrobić ktoś zajmujący jego miejsce. Rozwiązanie zaręczyn zdaniem Išo' bokta następowało po 10 latach; jeżeli zaś nie były one zawarte w formie kanonicznej, mogły być rozwiązane w każdym czasie.

3. F o r m a m a ł ż e ń s t w a. Określone formy zawarcia małżeństwa rozwinęły się dopiero w późniejszym okresie prawodawstwa nestoriańskiego¹⁷. Są one wprowadzone akcentowane przez wszystkich prawników, ale u różnych autorów i w różnym czasie nie są jednakowe.

We wspólnotach nestoriańskich na terenie Persji na początku IX w., jak opisuje Išo' bokt, umowie małżeńskiej towarzyszyło przekazanie obrączek, kapłańskie błogosławieństwo i zeznanie świeckich chrześcijan. Gdyby zaś kapłan nie był osiągalny, wystarczyło błogo-

---

14 Tamże 77.

15 Tamże 81.

16 Tamże 82.

17 W.Selb, dz.cyt., 152.

sławieństwo świeckich. Sam jednak układ mógł zaistnieć, nawet gdyby ani duchowny ani świeccy nie mogli go pobłogosławić. Tymoteusz i Išo^c bar Nun uważali za wystarczające do umowy małżeńskiej obecność kapłana, pokropienie wodą święconą, błogosławieństwo krzyżem oraz nałożenie pierścionka przez mężczyznę. Te zaprowadzone w VIII w. formy były zachowywane również w następnym okresie. Ibn at-Tajjib zalicza do istotnych składników umowy małżeńskiej pośrednictwo kapłana, wiernych, modlitwę, krzyż, pierścionek i relikwie. Katolikos Tymoteusz II¹⁸ zaś opisywał zawarcie małżeństwa następująco: kapłan błogosławi kielich z mieszanym winem, które nowożeńcy piją; wymagane są ponadto: krzyż, pierścionek i hnānā.

4. P r z e s z k o d y m a ł ż e ń s k i e. Jedną z typowych przeszkód małżeńskich było pokrewieństwo i powinowactwo. Tak np. Mār Abā¹⁹ zabronił krewnym wchodzić w związki małżeńskie i wyszczególnił następujące przypadki unieważniające małżeństwo: z żoną swego ojca, z bratem ojca, z ciotką, z siostrą, z córką szwagra, z potomstwem córki. Wyrażał ubolewanie, że są ludzie którzy wazą się zbliżyć do macochy, ciotki, siostry, synowej, szwagierki jak Żydzi lub niewierni, ale tacy winni być wyklęci²⁰. Podstawą jego rozważań o zapobieganiu małżeństwu krewnych²¹ były teksty z Księgi Kapłańskiej /18,6-19; 20,10-21/. Żydowski zwyczaj lewiratu został odrzucony przez prawodawstwo nestoriańskie²² /Ibn at-Tajjib, Išo^c bokt/. Czy zaś istniał zakaz małżeństwa kobiety z dwoma braćmi /jeden po drugim/ lub mężczyzny z dwiema siostrami, nie można wyraźnie stwierdzić²³. Zdaniem Išo^c bar Nuna zakaz małżeństwa był rozciągnięty nawet na rodzeństwo panny młodej, a niekiedy i narzeczonego. Zakaz wielożeństwa jest bezsprzecznie stwierdzony również u innych autorów /kan. 13 Išo^c jahba/.

Jeśli chodzi o przeszkodę różności religii²⁴, to chrześcijanin mógł wprawdzie poślubić niechrześcijankę w nadziei jej nawrócenia, ale nie mogła niewiasta chrześcijańska poślubić wyznawcy

-----
18 H.Kaufhold, dz.cyt., 79.
19 O.Braun, dz.cyt., 94.
20 Tamże 143.
21 W.Selb, dz.cyt., 152.
22 H.Kaufhold, dz.cyt., 66.
23 Tamże 67.
24 Tamże 68.

innej religii z powodu niebezpieczeństwa utraty wiary /kan. 14 katolika Jerzego I/. Zdaniem Ibn at-Tajjiba zakaz małżeństwa z niechrześcijanami został rozciągnięty również na duchownych.

W razie niezdatności mężczyzny do małżeństwa²⁵, kobieta, która go opuściła mogła się wydać za drugiego mężczyznę. Nie rozróżniano przy tym, czy ta niezdatność nastąpiła przed czy po umowie małżeńskiej, ale przed wprowadzeniem do domu. Nie podtrzymano jednak tezy Išo' bar Nuna²⁶, że opętany nie może się żenić.

5. R o z w ó d. Nie ma jednolitości poglądów u autorów nestoriańskich co do liczby przyczyn rozejścia się małżonków²⁷. Zdaniem Išo' bar Nuna są trzy, a według Tymoteusza cztery przyczyny rozwodów: zachowanie czystości, cudzołóstwo, magia i morderstwo. Gabriel z Bastry natomiast wymienia następujące powody do rozwodu: rabunek, przyjęcie prostytutki do domu, sodomia, zagrożenie kobiecie żelaznym przedmiotem.

Cudzołóstwo było różnie rozumiane przez autorów nestoriańskich²⁸. Oprócz cielesnego obcowania z osobą już komuś poślubioną uznawano też cudzołóstwo duchowe, takie jak magia i kult demonów. Także ostateczne odejście było uważane za cudzołóstwo i po kanonicznym zbadaniu pozwalano opuszczonemu współmałżonkowi na powtórne małżeństwo, gdy już nie było nadziei na ponowne ożywienie wspólnoty małżeńskiej. W przypadku gdy cudzołóstwo lub równorzędne uchybienia przeciw małżeństwu były podstawą do rozwodu, tylko niewinnemu współmałżonkowi pozwalano na powtórne małżeństwo.

6. M a ł ż e ń s t w o d u c h o w n y c h. Do synodu Akakis /468 r./, na którym nastąpiło przyjęcie nauki nestoriańskiej, kapłani i wyższe duchowieństwo żyli według dotychczasowych reguł kościelno-cesarskich zachowując bezżeństwo, jeżeli przed święceniami nie zawarli związku małżeńskiego lub zawarcie małżeństwa było zastrzeżone przy święceniach²⁹. Rewolucyjne postanowienie wprowadził dopiero schizmatycki synod Bar Saumy /484 r./ w Bet Lāpat, zno-

25 W.Selb, dz.cyt., 213.

26 H.Kaufhold, dz.cyt., 70.

27 Tamże 85.

28 W.Selb, dz.cyt., 210.

29 Tamże 140.

sząc zakaz zawierania małżeństwa przez kleryków gotowych przyjąć kapłaństwo. Następne synody przejęły inicjatywę i ustanowiły nowe reguły. Kanon 3 synodu Akaḳis postanowił, że kandydaci gotowi do kapłaństwa mogli zawierać ważne małżeństwo, a biskupi przestali być zmuszani do bezżenności. Tenże kanon wyjaśniał, że zawarcie małżeństwa winno być dozwolone klerykowi, zarówno przed jak i po święceniach oraz jasno przestrzegał, by duchowny nie brał równocześnie dwu kobiet, względnie nie trzymał konkubiny oprócz żony.

7. 'A b d i š o' B a r B a h r i z. Dzieło 'Abdišo' bar Bahriz³⁰ /X/XI w./ pod tytułem "Prawo małżeńskie i ziemskie" należy do prawniczej literatury kościoła nestoriańskiego za kalifatu Abbasydów. Pierwsza jego część jest interpretacją do Kpł 18,6.7-17³¹. Główny problem, jaki się w nim najpierw pojawia, to umowa małżeńska³², oznaczająca kontrakt małżeński, po którym następuje przeprowadzenie do domu.

Autor zajmuje się następnie czasokresem, jaki jest potrzebny w wypadku rozejścia się od umowy małżeńskiej aż do powtórnego małżeństwa³³, zaznaczając, że wymagany jest okres trzech lat w przypadku odejścia mężczyzny; wówczas to kobieta jest wolna i może wyjść za mąż. Išo' bar Nun przyjmuje natomiast okres aż czterech lat.

Jak długo powinien trwać okres oczekiwania dla przeprowadzonej do domu kobiety w przypadku nieobecności męża? Prawo syryjsko-rzymskie przewidywało okres 7 lat. Powtórne małżeństwo niewinnej osoby jest dozwolone, winny zaś partner nie może zawrzeć nowego małżeństwa, gdyż już został wyłączony ze społeczności wiernych. Również niewiara jednej strony daje podstawę do rozwodu. Jaki wpływ ma choroba na trwałość związku małżeńskiego? Po fakcie przeprowadzenia do domu choroba nie daje żadnych powodów do rozwiązania małżeństwa.

'Abdišo' bar Bahriz³⁴ wymienia aż 43 przeszkody małżeńskie. Nie zezwala m.in. na małżeństwo z rodzicami i dziadkami, na małżeństwo dzieci małżonków z jego rodzicami, na małżeństwo z wujostwem ze strony ojca, a także z rodzeństwem oraz dwiema kobietami równocześnie.

30 W.Selb, 'Abdišo' bar Bahriz . Ordnung der Ehe und der Erbschaften sowie Entscheidung von Rechtsfällen, Wien 1970.

31 Tamże 131.

32 Tamże 133.

33 Tamże 134.

34 Tamże 31-37.

Jak długo musi wytrwać kobieta związana umową małżeńską?³⁵
Bez wsparcia partnera umowy - trzy lata, z jego zaś zapomogą - siedem lat. Jak długo musi kobieta czekać, jeśli mąż ją opuścił? Gdy jest wspomagana ze strony męża dziesięć lat, w przeciwnym wypadku - siedem lat.

Widzimy, że nestoriańskie prawo małżeńskie nie jest jednolite. Podlegało procesowi rozwoju oraz wpływowi kościoła greckiego i sąsiednich kościołów orientalnych. Stało jednak na straży dobra człowieka formując tyle różnych przeszkód małżeńskich. Jego cechą charakterystyczną jest małżeństwo dwuetapowe oraz ustalone sposoby otrzymania rozwodu. Posiada również piękny rys świętości, kiedy to choroba małżonka nie dawała powodu do rozwodu, lecz była okazją do okazania wierności drugiej stronie.

Ks. Jerzy Woźniak CM - Kraków

LE MARIAGE DANS L'ENSEIGNEMENT ET LA LÉGISLATION DES NESTORIENS /Résumé/

Le source pour connaître la conception du mariage chez les Nestoriens il y a des documents des synodes et compendia. Le mariage a été fait parail comme chez les Juifs en deux étapes: par le contrat de mariage et le déménagement à la maison. Le contrat de mariage a été fait par les parents mais ensuite il y avait le déménagement à la maison, si le mariage avait été accompli. Les formes de faire le mariage ont développé dans le periode tardive de la législation nestorienne. Timothé et Išo^c Bar Nun considerent comme une suffisante forme du contrat de mariage la présence du prêtre, la bénédiction de la croix, l'alliance donnée par l'homme. Selon Timothé existent quatre raisons du divorce des maries: l'observation de la chasteté, l'adultère, la magie, la crime. Par l'adultère spirituel on comprends la magie et le culte des demons. 'Abdišo^c Bar Bahriz fait une description des suivants problemes: le contrat de mariage, secondaire le mariage, les obstacles de mariage. D'après lui le mariage secondaire est permit en cas de la personne innocente. La législation de mariage des Nestoriens n'est pas uniforme et a été subordonnée à les influences de l'église grecque et des églises orientales.

-----
35 Tamze 39.